

rı ile fayda temelli hukuk kuramları yanında farklı bir açılım sağlayabilir.

–Yine erdem etiğinin, pratik akıl yürütmenin doğasına ilişkin getirdiği açıklama, aklın ahlâk alanındaki işlevi konusunda, diğer etik kuramlarına oranla daha fazla bilgi sahibi olmamızı sağlayabilir.

–Buna bağlı olarak, erdem ahlâkına dayalı hukuk kuramı da, hukuki akıl yürütme konusundaki epistemolojik tartışmalarda, özellikle kısır belirlenimcilik-belirlenemezlik tartışmasının aşılmasında yeni bir imkân sunabilir. Böylece realizm taraftarları ile formalizm taraftarları arasında daha sağlıklı bir etkileşim gerçekleşebilir.

–Nihayet, erdem ahlâkına dayalı hukuk kuramından hareketle inşa edilecek bir yargılama kuramı, özellikle yargılama faaliyetinin doğası hakkında, mevcut diğer yargılama kuramlarına oranla çok daha kapsamlı bilgi verebilir.

KAYNAKÇA

- Anscombe, G. E. M.: "Modern Moral Philosophy", *Virtue Ethics*, (Ed.) Roger Crisp and Micheal Slote. Oxford, Oxford University Press, pp. 26-44.
- Aristoteles: *The Ethics of Aristotle, The Nicomachean Ethics*, J. A. K. Thompson trans., Hugh Tredennick rev., Penguin Books, 1976.
- Davis, Nancy (Ann): "Contemporary Deontology", *A Companion to Ethics*, (Ed.) Peter Singer, Oxford, UK, Cambridge, Mass., USA: Blackwell Reference, 1993, pp. 205-218.
- Honderich, Ted (Ed.): *The Oxford Companion to Philosophy*, Oxford, New York, Oxford University Press, 1995.
- Pence, Greg: "Virtue Theory", *A Companion to Ethics*, (Ed.) Peter Singer, Oxford, UK, Cambridge, Mass., USA: Blackwell Reference, 1993, pp. 249-258.
- Pettit, Philip: "Consequentialism", *A Companion to Ethics*, (Ed.) Peter Singer,

Oxford, UK, Cambridge, Mass., USA: Blackwell Reference, 1993, pp. 230-240.

- Rawls, John: *A Theory of Justice*, Cambridge, Massachusetts. Harvard University Press, 1971.
- Schauer, Frederick: "Judging in a Corner of The Law", *Southern California Law Review*, 61, 1987-1988, pp. 1717-1733.
- Solum, Lawrence B.: "The Aretaic Turn in Constitutional Theory", <http://ssrn.com/abstract=512882>, *Loyola Law School (Los Angeles) Public Law and Legal Theory Research Paper Series*, Research Paper No. 04-03, Spring 2004, (Çevrimiçi), 3.09.2006.
- Solum, Lawrence B.: "Virtue Jurisprudence: A Virtue-Centered Theory of Judging", *Metaphilosophy*, Vol. 34, Nos. 1/2, January 2003, pp. 178-213.
- Solum, Lawrence B.: "Virtue Jurisprudence: An Aretaic Theory of Law", *Draft*, October 19, 2004.
- Solum, Lawrence B.: "Indeterminacy", *A Companion to Philosophy of Law and Legal Theory*, Ed. Dennis Patterson, Oxford, Blackwell Publishing, 2003, pp. 488-502.
- Solum, Lawrence B.: "On the Indeterminacy Crisis: Critiquing Critical Dogma", *University of Chicago Law Review*, 54, 1987, pp. 462-503.
- Solum, Lawrence B.: "The Virtues and Vices of a Judge: An Aristotelian Guide to Judicial Selection", *Southern California Law Review*, Vol. 61, 1987-1988, pp. 1735-1756.
- Solum, Lawrence B.: "Judicial Selection: Ideology versus Character", *Cardozo Law Review*, Vol. 26, 2004-2005, pp. 659-689.
- MacIntyre, Alasdair: *Erdem Peşinde*, çev. Muttalip Özcan. İstanbul. Ayrıntı Yayınları, 2001.
- Uygur, Gülriz: "Hukuki Belirsizlik Problemi Üzerine", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C: 51, S: 2, 2002 (aynı basım).
- Williams, Bernard: "Justice as a Virtue", *Essays on Aristotle's Ethics*, (Ed.) Amelie Oksenberg Rorty. London, England, University of California Press, 1980, pp. 189-199.
- Zagzebski, Linda Trinkaus: *Virtues of the Mind*, Cambridge, Cambridge University Press, 1998.

Locke'ta ve Hegel'de Mülkiyet Kavramı

Hamdi BRAVO*

Gündelik yaşamımızda bir şeyin bize ait olduğunu, onun bizim mülkiyetimizde, bizim tasarrufumuzda olduğunu gerekçelendirebilmenin çeşitli yolları vardır. Bu gerekçelendirmeyi, bu şeyin bize *miras* kaldığını, *hediye* ya da *hibe* edildiğini, parasını vererek *satın aldığımızı* vb. söyleyerek yapabiliriz. Ama bütün bu gerekçelendirmeler, aslında, yalnızca kurulmuş bir toplumsal düzen, hüküm süren bu yöndeki bir hukuksal dizge ya da geçerliliği olan ve çoğunluk tarafından kabul edilmiş bir kültür içerisinde geçerlidir. İnsanlık tarihinin başlangıçlarında, herhangi bir nesnenin mülkiyetinin nasıl kazanılabileceğine dair bir ölçütün olmadığı, oluşturulmuş olduğu –kısa ya da uzun- bir dönemin olması gerekir.

O dönemi imgelemeye kalktığımızda, aslında, sahipsiz bir dünya ve onun ürünü olan sahipsiz bir doğal nesnelere yığılı karşısında, henüz mülkiyetin ne olduğunu bilmeyen, buna ilişkin herhangi bir tasarımı olmayan insanlığıyla karşılaşırız. Buna karşın, aradan geçen binlerce, yüzbinlerce (belki de milyonlarca) yılı atlayarak günümüze geldiğimizde, bütün yeryüzünün parcellenmiş, doğal ve insan eliyle üretilmiş bütün nesnelere paylaşılmış ve sahiplenilmiş olduğu bir durumla karşı karşıya kalırız.

Hernekadar insanın dünyayla ve onun ürünleriyle ilişkisinde bugünkü durum bize son derece doğal ve alışıldık görünüyorsa da, insanın dünyayla ilişkisindeki *orijinal* durumla kıyasladığımızda, aslında bugünkünün yapay, insan eliyle üretilmiş bir durum olduğunu rahatlıkla görebiliriz. Kimi insanlar, kendilerinin ürünü olmayan, orijinali bakımından kendilerine ait olmayan bir nesneyi, insan dışındaki diğer bütün varlıkları ve diğer insanları dışlayarak sahiplenmiştir ve bunun üzerinde yadsınamayan bir hakkın sahibi olmuşlardır.

İnsanların dünyada ilk varlık kazanmalarında ortaya çıkan orijinal durumu "doğa durumu" diye adlandıran Locke, "Mülkiyet Üzerine" adlı bu bölümde, hiçkimsenin yeryüzü ve onun ürünleri üzerinde tek başına hak iddia edemeyeceği ve söz sahibi olamayacağı bu durumdan nasıl çıkıldığını, mülkiyet hakkının hangi ölçütlerle kazanıldığını, bugün içinde bulunulan durumun nasıl ortaya çıktığını soruşturur.

Locke'a göre, "Tanrı dünyayı insanlığına ortaklaşa vermiştir".

Locke'a göre, "Tanrı dünyayı insanlığına ortaklaşa vermiştir".

(*) Yrd.Doç.Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Felsefe Bölümü

(1) John Locke, *Hükümet Üzerine İkinci Deneme*, çev. Fahri Bakırcı, 1. baskı. (Ankara, Babil Yayıncılık, 2004), s. 25.

Locke'un "mülkiyetin kökeni"ni açıklamaya yönelik bu ilk önermesinin içermelerine baktığımızda şunu görürüz ki, Tanrı'nın yaratmış olduğu bu dünyada var olan, bu dünyanın (doğanın) kendi ürünü olan her tek şey üzerinde ve bütün olarak dünya üzerinde her insanın eşit ve başkalarınınkiyle aynı orana sahip ortak bir hakkı vardır. Her nesne üzerindeki hakkın eşit ve her nesnenin mülkiyetinin ortak olduğu böyle bir durum içerisinde, hiç kimsenin, diğerlerini dışlayarak, bir nesne üzerinde tek başına hak iddia edebilme ve tasarrufta bulunma olanağı yoktur.

İnsanlığın ilk dönemlerinde mülkiyet hakkının durumuna ilişkin böyle bir öncülde yola çıkınca, aslında olanaklı olan yalnızca iki sonuçla karşı karşıya kalırız: 1) Kişisel (ya da, özel) mülkiyet diye bir hak yoktur, çünkü bir kişinin bir nesnenin mülkiyetine tek başına sahip olduğunu iddia edebilmesi -bu nesnede bütün insanların aynı oranda hakkı olduğundan- söz konusu değildir; 2) Bir kişinin bir nesnenin mülkiyetine kişisel olarak sahip olabilmesi (yani onu özel mülkiyeti haline getirebilmesi), ancak bu nesnede hakkı olan bütün diğer insanların haklarından feragat etmesi ve haklarının söz konusu kişinin hakkı olmasına onay vermesiyle olanaklı olur.

Birinci sonuç, Locke'un kendisinin de ulaştığı ve dile getirdiği bir sonuçtur.²

Buna karşın ikinci sonuç, herneka- dar öncülden tutarlılıkla türetilbilse de, Locke için, kabul edilebilecek bir sonuç değildir. Bunun neden böyle olduğunu anlayabilmek için, 'mülkiyet' kavramının kapsamının genişliğini düşünmek yeterlidir.

Günlük yaşamımızda 'mülkiyet' kavramının kendisinden türemiş olduğu "mülk" sözcüğünü, genelde, gayrimenkulleri (taşınmazları) kapsayacak biçimde kullanırız. Bir kişinin mülkünün ne kadar çok olduğundan söz ettiğimizde, aklımıza onun sahip olabileceği arsalar, araziler, tarlalar, binalar, evler ya da daireler gelir. Buna karşın "mülk" sözcüğü taşınabilir olan nesnelere de ilişkindir. "Mülk" sözcüğünün kapsamının genişliğini tasarlayabilmek için, bizim onayımız olmadan bizden alınması yasalar tarafından suç, ahlak tarafından kötü ya da görenek tarafından ayıp sayılan bütün nesnelere gözümüzün önünden geçirmeliyiz. Bu açıdan bakınca, yalnızca taşınmazlar değil, taşınabilir olan bütün şeyler de bizim mülkiyetimiz olabilir: Yenilen ve içilen nesnelere bile, bunların bizden onayımız olmadan alınması suç, kötülük ya da ayıp sayılabildiğine göre, bizim mülkiyetimizin kapsamı içerisinde. Birinin "mülk"ünden söz edince taşınmazların akla gelip de bunların gelmemesinin nedeni, aslında, yiyecek ve içecek gibi şeylerin bozulabilir olmasından dolayı bunların insanlar tarafından biriktirilip stok edilmemesidir. Dolayısıyla yemek ve içmek gereksinimleri bile, ancak bu nesnelere üzerinde mülkiyet hakkımızın olmasıyla giderilebilir. Bunların mülkiyetinin bize ait olduğunu meşru biçimde iddia edemediğimiz takdirde, en temel gereksinimlerimizi karşılama etkinliğimiz bile başkalarına karşı bir haksızlığı ortaya çıkarır ve "hırsızlık" görünümü alır.

Bu perspektiften bakılınca, bütün hakların en temelinde yer alan hak, mülkiyet hakkıdır. Varlığımızı sürdür-

bilmemiz için, gereksinimlerimizi karşılayacak nesnelere mülkiyetine sahip olmamız gerekir. Buna karşın, yukarıda sözünü ettiğimiz ilk öncülden yola çıkınca bir koşulla karşı karşıya kalırız: Bir nesnenin mülkiyetine sahip olabilmek için, bu nesne üzerinde hakkı olan bütün diğer insanların onayını almamız gerekir. Bunu, yararlanmak istediğimiz her tek nesne için ve her yararlanmak istediğimizde yapmak zorunda kalırız. Her acıktığımızda, her susadığımızda, uyumak için herhangi bir mağarayı ya da ağacı her kullanmak istediğimizde, hem her insana fikrini sormak için ulaşmak hem de hepsinden onay almak zorundayızdır. Var olan bütün insanlara ulaşamadığımız ya da hepsinin onayını alamadığımız takdirde, -ilk öncülün ikinci sonucuna bağlı kalırsak- ya gereksinimlerimizi karşılamak olanaksız olur ya da herkesin onayını almadan karşılayarak bir haksızlık ve hırsızlık yapmış oluruz.

Locke'a göre, yukarıda dile getirilmiş ikinci sonuca ulaşmak ve bunu geçerli bir ilke diye kabul etmek (çünkü bunu yapanlar da vardır), insan türünün bugüne kadar varlığını nasıl olup da sürdürebildiğini açıklamakta yetersiz kalır. Çünkü "eğer bu tür bir onay zorunlu olsaydı, Tanrı'nın vermiş olduğu bolluğa rağmen, insan açlıktan ölmüş olurdu". Oysa "yeryüzü ve yeryüzündeki her şey, insana varlığını sürdürmek ve rahatlığını sağlamak için verilmiştir".³

Locke, öncülden çıkan tutarlı sonuçları izlemektense, insan türünün varlığını sürdürmesinin yolunu açan en önemli araç olarak gördüğü "özel mülkiyet"i "ortak mülkiyet"ten türetebilecek bir araterimi işe koşmayı tercih eder. Bu da, "emek"tir.

Locke'a göre, doğal olan her şey ortak mülkiyetin kapsamı içerisinde. Bütün insanların bunlar üzerindeki hakkı eşit orandadır. Dolayısıyla insanın bu eşitliği bozabilmek için, doğal olana, kendisinin olan, kendisinden olan bir şeyi katması, nesneye kendisinden bir şeyi karıştırması gerekir. Bunu yaparak, kişi, doğal ve ortaklaşa olan nesnelere kişisel ve özel olanlar arasında bir ayrım koyar. Bu ayrımı yapacak olan, doğal olanı doğallıktan çıkarıp "özel" kılan olan, emektir.

Emeği katarak doğal olanı artırmak, dolayısıyla da doğal olanın üzerine kişisel emeğimizle yeni bir şey katmak, bizi, bu yeni şeyler üzerinde mülkiyet hakkına sahip kılar. Emek sayesinde, bir nesnenin mülkiyetine sahip olabilmek için diğer bütün insanların onayını almaya artık gerek kalmaz. Nesneye karıştırılan yalnızca bizim emeğimiz olduğu için, nesne, Tanrı tarafından bütün insanlara ortaklaşa verilmiş o eski nesne olmaktan çıkmıştır.⁴

Buraya kadar söylenenler ışığında Locke'un dile getirmiş olduğu ilk öncülü yeniden ele aldığımızda, "özel mülkiyet" ile "emek" arasında Locke'un kurduğu bağlantıyı kurabilmek için hem ilk öncülden küçük bir değişiklik yapmamız

(2) a.g.e., § 26.

(3) F. Suarez, H. Grotius ve R. Filmer'in görüşleri için bkz: Andrew Lustig, "Natural Law, Property, and Justice: The General Justification of Property in John Locke", *The Journal of Religious Ethics*, 19:1, 1991, s. 119-149.

(4) John Locke, *Hükümet Üzerine*, §28.

(5) a.g.e., §26.

(6) a.g.e., § 37.

hem de ara öncülleri işe katmamız gerektiğini görürüz. İlkın, "Tanrı dünyayı insanoğluna ortaklaşa vermiştir" önermesini, "Yalnızca Tanrı'nın yaratıkları insanoğluna ortaklaşa verilmiştir" biçiminde değiştirmek gerekmektedir. Böyle bir düzeltme, dünyada Tanrı tarafından yaratılmamış olan nesnelere de varlık kazanabileceği düşüncesine yer açma imkanı sağlar. Tanrı tarafından değil de, kişilerin kişisel, kendilerine özel emeği aracılığıyla yaratılanlar, böylelikle, diğer insanların onayına gerek kalmadan, kişilerin özel mülkiyeti kapsamına girer.⁷

Locke'ta "yaratma", illa ki yeni bir keşif, buluş ya da icatla özdeşleştirilmelidir. Yaratma, bir nesneyi doğal hali içerisindeki durumun dışına çıkarmadır: örneğin bir meyveyi ağaçtan koparmak, bir sebzeği topraktan sökmek de, doğada yeni bir durum yaratmaktır. Bunları yapan kişi, koparıken ya da sökerken harcadığı emek, çektiği zahmet dolayısıyla, bu nesnelere mülkiyetini edinir. Locke'ta yaratma, "doğal hali bozmak, ona müdahale etmek"le aynı anlamda gelir.

Kendisine sahip olabilen bir varlık olarak insan, kendisinden çıkan, türeyen her şeyin de sahibi olacaktır. Emeğinin sahibi olarak, emeğini içine kattığı her şeyin sahibi haline gelecektir.⁸

Çünkü nesne, artık, eski yalın ve doğal hali içerisindeki nesne değil, kendisine sahip olabilen bir varlık olarak insanın kendisine ait bir şeyi içerisine katmış olduğu, doğal hali bozulmuş bir

nesnedir. Bu nedenle, doğal halinden çıkan ve belirli bir insana ait bir şeyi içinde barındıran bir nesne olarak, söz konusu nesne artık o belirli insanın mülkiyeti içine girer.⁹

Locke'un § 32'ye kadar "mülkiyet" üzerine söyledikleri, yalnızca taşınabilir olan nesnelere ilişkindir: yeryüzünün ürünlerine ya da yeryüzündeki nesnelere sahip olabilmek, onlar üzerinde mülkiyet iddia edebilmek bu ölçüde göre olanaktır. Taşınmaz olan nesnelere, yani yeryüzünün kendisinin (toprak, arazi, tarla gibi) mülkiyeti de ancak bu ölçüde kazanılabilir: yani, emek harçarak, kendimizi emeğimiz aracılığıyla toprağa katarak¹⁰.

Yeryüzünün mülkiyetine ilişkin bu görüşlerinden dolayı Locke'a, elbette, yeryüzünün ürünlerinin mülkiyetine sahip olmak ile yeryüzünün kendisinin (ya da belirli bir parçasının) mülkiyetine sahip olmak arasında önemli bir ayırım olduğu söylenerek itiraz edilebilir. Çünkü ürünlerin mülkiyetinde, sonu gelmez bir kendiliğinden üretimden kendinize yetecek kadar bir pay almış, dolayısıyla başkalarının payına engel olmamış olursunuz. Söz konusu üretim sürmektedir ve isteyen, gereksinim duyduğu anda ve gereksinim duyduğu oranda, bir başkasının onayına ya da iznine gerek kalmadan, gereksinimini karşılayabilecek ürünleri edinir. Buna karşın üretimin kaynağının (yani yeryüzünün, toprağın, onun üzerindeki arazilerin, tarlaların) mülkiyeti üzerinde hak iddia edildiği anda, aslında, başkalarının gereksi-

nimini karşılaması, bu toprak parçasının sahibinin iznine tabi kılınmış olur: kişilerin gereksinimlerini karşılayacak ürünler -kaynağı zapt etmek yoluyla- ipotek altına alınmıştır ve bu, kişilerin varlığını tehdit edecek bir eylemdir.

Locke da, toprağın özel mülkiyet altına alınabilmesine ilişkin görüşünü temellendirirken, kendisine yöneltilebilecek olanaklı böyle bir itirazın farkında olduğunu gösterir düşünceler öne sürer. İlkın, insanlığın başlangıç çağlarında ne kadar az insan ve buna karşılık ne kadar geniş bir arazi olduğu hayal edilirse, "toprağın belli bir parselinin ıslah edilerek edinilmesi[nin] insanların zararına"¹¹ olmadığı kolayca görülebilecektir. Çünkü kişi, kendisine yetecek ve çürümeyecek kadar ürün elde edebileceği büyüklükteki bir toprağı kendisinin mülkiyetine geçirmiş olsa bile, "başkalarına da halen yeterli miktarda ve aynı düzeyde iyi toprak kalmıştı ve henüz ihtiyacı karşılanmamış olanların kullanabileceğinden daha fazla toprak vardı"¹².

İkincileyin, "kendisine emeğiyle toprak edinen kişi insanoğlunun stokunu azaltmamış, tam aksine artırmıştır"¹³. Çünkü doğanın kendiliğinden üretiminin miktarı, ne kadar sonu gelmez görünse de, belirli bir zaman aralığı içerisinde ele alındığında, sınırlıdır. Buna karşın toprağı ıslah etmek ve işlemek yoluyla, toprağın üretimi, doğal halinden kat ve kat daha fazla hale getirilir. Toprağın mülkiyetiyle kişi doğal kaynağı ele geçirmiştir, ama onu çok

daha verimli kılarak, doğal kaynağın sağlayabileceğinden çok daha fazlasının ortaya çıkmasını sağlamış, ürün stokunun miktarını artırmıştır. Bu, diğer insanların zararına değil, yararına bir durum ortaya çıkarmıştır.¹⁴

Toprağı mülkleştirmede dikkat edilmesi gereken tek nokta, boş ve verimsiz halde bırakılmaması, sürekli olarak işlenmesi ve ürünlerinin tüketiminin sağlanıp çürümelerinin engellenmesidir.

Tüm bu söylediklerine rağmen, Locke'un temellendirmeleri, R. Harrison'ın da dile getirmiş olduğu gibi, toprağın ya da toprağın ürünlerinin üzerinde eksiksiz bir mülkiyet hakkını gerekçelendirmez. Çünkü "madde emekle biçim alır", emek ona önceden sahip olmadığı yeni şeyler ekler, bu doğrudur; "ama madde olmadan biçim de olmaz"¹⁵. Dolayısıyla emeğin kattığı yeni, zaten var olan, kişinin kendisinin ürünü olmayan eskinin üzerine ya da içine eklenir¹⁶.

Kişi, kattığı emek ve özellik aracılığıyla, bir nesnenin bütününe değil, ancak kendisinin kattığı kadarının sahibidir. Bu açıdan bakınca, belirli bir nesne üzerindeki bütün insanlığa ait ortak ve eşit hakların gölgesi özel mülkiyet hakkının üzerinden henüz kalkmamış olur.

Yapılabilecek böyle bir itirazın Locke da farkındadır ve böyle bir itirazı da elinin tersiyle itmektedir. Ancak o, bunu, emeğin doğal olan ile insan eliyle üretilmiş olan arasında yarattığı değer farkını vurgulayarak aşmaya çalışır.

(7) Ross Harrison, *Hobbes, Locke, and Confusion's Masterpiece: An Examination of Seventeenth Century Philosophy*, West Nyack (NY, USA), Cambridge University Press, 2002. s. 226.

(8) John Locke, *Hükümet Üzerine*, § 27.

(9) a.g.e., § 44.

(10) a.g.e., § 32.

(11) John Locke, *Hükümet Üzerine*, § 33.

(12) a.g.e., § 33.

(13) a.g.e., § 37.

(14) a.g.e., § 37.

(15) Ross Harrison, *Hobbes, Locke, and Confusion's Masterpiece*, s. 230.

(16) a.g.e., s. 230.

Emeğin doğal nesneye kattığı katma değer, bu nesnenin kendisinde barındığı asıl değerle asla kıyaslanamayacak kadar büyüktür, Locke'a göre. Kendinde değer ile katılan değer karşılaştırıldığında, hernekadar ortaklaşa mülkiyet hakkının gölgesi tam olarak silinmese de, dikkate alınması gerekmeyecek kadar belirsizleşir. Özel mülkiyet hakkı eksiksiz biçimde gerekçelendirilememiş olsa da, asla reddedilemeyecek oranda sağlama alınmıştır.

Bütün bu söyleneçerler, bir başka soruyu daha gündeme getirir: emek verdiğimiz her şeyin mülkiyetine sahip olabilir miyiz, yoksa özel mülkiyetin de bir sınırı var mıdır?

Emek sayesinde kazanılmış olan özel mülkiyet hakkı, Locke'a göre, sınırsız bir hak değildir. Hiç kimse, ne yeryüzünün bütününe ya da yeryüzünün bütün ürünlerine sınırsızca, ne de keyfinin istediği oranda sahip olabilir. Bu sınırlar, Locke'a göre, toplum kurulmadan önce "doğa durumundaki özgür ve eşit bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen"¹⁷ "doğa yasası" tarafından çizilir. Bu yasa, Locke'un kuruntusu ya da dile getirdiği bir önerme değil, "tüm ussal varlıklara Tanrı tarafından işlenmiş pratik aklın kendisi"¹⁸ dir.

Locke, "Tanrı'nın] yeryüzünü bize nereye kadar vermiş bulun"duğunu sorar ve "kullanabileceğimiz kadar" yanıtını verir¹⁹. Herhangi bir kişi, daha önce de belirtilmiş olduğu gibi, ancak bozul-

madan, çürütmeden önce kullanabileceği kadar doğal ürünün içine emeği aracılığıyla mülkiyetini yerleştirebilir. "Bunun ötesi, kişinin kendi payına düşenden fazladır ve başkalarına aittir"²⁰. Dolayısıyla doğa yasası, kişiye, yalnızca kendi payını almasını buyurur. Kişinin kendi payını belirleme ölçütüyse, bu nesnelere tüketene kadar bu nesnelere bozulmaması, çürümemesidir. Bozulup çürüyorlarsa, kişi, kendi payından fazlasını almış olduğunu anlar. N. Toku'nun da belirtmiş olduğu gibi:

"Locke açısından, bir insanın emeğiyle özel mülkiyete sahip olması doğal ise de, hayatını kolaylaştırmanın ve ihtiyaçlarını karşılamanın çok çok ötesinde özel mülkiyete sahip olması, doğal değildir."²¹

"Özel mülkiyet edimini sınırlayan [bu] koşul, açıktır ki, doğa yasasının toplumsal boyutu"²² oluşturur.

Özel mülkiyet hakkının sınırlarını belirleyen, dolayısıyla da bu hakkın kendisini görünür kılan doğa yasasının dile getirilmemiş amacının ne olduğuna baktığımızda, bunun, belirli bir insanın ya da insan öbeğinin değil, genel olarak insan türünün varlığını koruması ve sürdürmesi olduğunu görürüz. Bu amaç, Locke'a göre, Tanrı'nın kendi eliyle insan ruhuna işlenmiş doğa yasasında emredilir:

[Tanrı] insana, [toprağı] emeğiyle işlemeyi ve insanın aşırı yoksul durumundan kendisini uzak tutmasını em-

retti. Tanrı ve insanın aklı, insanın yeryüzüne boyun eğdirmesini, -yani yeryüzünü yaşamın faydası için değerlendirme- emretti"²³.

Bu bakımdan doğa yasasının pek çok işlevi aynı anda yerine getirdiğini görürüz: bir yandan bir hak olarak özel mülkiyete sınırlar çizerken, öte yandan özel mülkiyeti ve onu yaratan emeği, -yaşamın refahı için- insanın önüne bir ödev olarak koyar. Aslında bu ödevin kendisidir, özel mülkiyeti bir hak kılan. Locke için hak ve ödev, aynı şeyin iki farklı yüzüdür, yalnızca: İnsan için varlığını sürdürmek ve daha iyi koşullara ulaşmak hem bir hak hem de bir ödevdir; özel mülkiyet bu hakların gerçekleşmesi ve bu ödevlerin başarılabilmesi olanağını sunar; bunun yanında, özel mülkiyet hakkı ve ödevi, içerisinde, -özel mülkiyete getirilen sınırlarla- diğerlerine yönelik sorumluluğu da barındırır: başkalarının hakkı olanı çürütmek ve başkalarına da kendi haklarını almalarını sağlayacak nesnelere bırakmak da ödevdir.

Bütün bu söylenenler açısından bakıldığında, özel mülkiyetin belirli bir amaç için geçerliliği olan bir hak olduğu kolayca görülür. Bu amaç, hem -daha önce söylenmiş olduğu gibi- insan türünün varlığını sürdürmesi, hem de doğa durumundakinden çok daha büyük bir bolluk ve refah içerisinde varlığını sürdürmesidir. Emeğin özel mülkiyeti yaratan temel ölçüt olmasının nedeni budur.

Locke'un mülkiyet görüşü hakkında buraya kadar söylenenlere baktığımız-

da, mülkiyet edinmek için kişinin doğal bir şey emek vermesinin, kendisinin olan bir şeyi ona katmasının ve "Bu benimdir!" demesinin yeterli olduğunu görüyoruz. Aslında burada Locke 'mülkiyet' ile 'sahiplenme'yi birbirine karıştırmaktadır. Onun yaptığı şey, aslında yasal temellere sahip olması gereken 'mülkiyet'i 'sahiplenme'yle karıştırmaktır.

Hegel'e geldiğimizdeyse şunları söyleyebiliriz:

Hegel'e göre "insan", bir gereksinimler varlığıdır. Bu gereksinimler, kendilerini, kişilerin istemeleri biçiminde gösterir. Gereksinimlerin ortaya çıkma sıklığı, istemelerde bir sürekliliği yaratır. Hegel'e göre, bu nedenle, kişi, sınırsız istemedir. Bu istemenin, özgür olduğunu öne sürebilmek için, kendisine kendini gerçekleştirilebileceği -Hegel'in deyişiyle "İde olarak varlık kazanabileceği"- dışsal bir özgürlük alanı sağlaması gerekir. Bu gereklilik, kişiyi, kendisi için özgürlüğün söz konusu olmadığı, kişiliğe ve hakka sahip olmayan şeylerle karşı karşıya getirir. Kişi, isteklerini karşılayabilmek için, kendisi olmayan, doğal halleriyle isteklerini gerçekleştirmekten onu alıkoyan "şeyler"e kendi istemesini işlemek, ya da, onları, kendi istemesine uygun hale gelecek biçimde dönüştürmek zorundadır. Bu koşul, kişinin ilk hakkını ortaya çıkarır: **mülkiyet**.²⁴

Hegel, "kişinin her şeye kendi istemesini yerleştirme hakkı olduğu"nu söyler. Böylelikle şey benim olur ve kendisinin tözsel amacı, belirlenimi ve

(17) Karl Olivecrona, "Locke's Theory of Appropriation", s. 222.

(18) Andrew Lustig, "Natural Law, Property, and Justice: The General Justification of Property in John Locke", *The Journal of Religious Ethics*, 19:1, 1991, s. 119-149.

(19) John Locke, *Hükümet Üzerine*, § 31.

(20) a.g.e., § 31.

(21) Neşet Toku, *Siyaset Felsefesine Giriş*, İstanbul, Kaknüs Yayınları, S. 227.

(22) Andrew Lustig, "Natural Law, Property, and Justice", s. 132.

(23) John Locke, *Hükümet Üzerine*, § 32.

(24) G.W.F. Hegel, *Elements of the Philosophy of Right*, tr. by H.B. Nisbet, Cambridge, Cambridge University Press, 1991, pr. 41-43; G.W.F. Hegel, *Encyclopedia of the Philosophical Sciences in Outline and Critical Writings*, ed. by Ernst Behler, New York, Continuum Publishing Company, 1990, pr. 403.

ruhu olarak benim istememi edinir. Herkesin, istemesini bir şey haline getirmeye, yani, şeyin doğal halini bozup kendisinin olan bir şeye dönüştürmeye hakkı vardır. Bu hak tanınmadığı takdirde, bilinçli bir varlığın tam karşılığı olan şeyler dünyasında insan dediğimiz varlığın, varlığını sürdürebilmesi olanaksız hale gelecektir.²⁵

Hegel'e göre, özgür bir isteme olarak sahip olduğum şeye kendi istememi işlediğimde, kendimi kendime nesne kılmış, bunun aracılığıyla da bir isteme olarak kendimi gerçekleştirmiş olurum: *mülkiyet* dediğimiz şeyin belirlenimi, ayırt edici özelliği budur.²⁶

Bir şeye sahip olmak, Hegel'e göre, aynı zamanda kendine sahip olmaktır. Çünkü kendine sahip olmak, kendisinin olduğu şeyi, (olasılık, kapasite, gizilgüç olan) kişinin kendisini, kavramına dayanarak *varolan-gerçekliğe* tercüme etmesinden de oluşur. Bunun aracılığıyla, ilk kez kişi, kavramında olduğu şeye sahip bir kişi olarak, yalın öz-bilinçlilikten ayrı bir nesne olarak ortaya çıkar; böylelikle *şeyin biçimi* olabileceğine sahip olur. Özgürün ancak bu sayede varlığının salt bir kavram olarak *kendinde* kalmasından kurtulur.²⁷

Gereksinimler dizgesi açısından bakıldığında, mülkiyet, gereksinimlerimizi doyurmamızı sağlayan haktır. Bir isteme, şeylerde ya da şeyler aracılığıyla kendini gerçekleştirebilme hakkına sahip olmazsa, kendi varlığını sürdürebil-

me olanağını da yitirir. Kişinin kendi varlığını sürdürebilmesini sağlayan haktır, bu. Gereksinimler bakımından ele alındığında, mülkiyet edinmek yalnızca bir *araç* olarak görünür. Mülkiyete ilişkin hakiki bakış açısı, onu bir *amaç* kılan şey, bu hakkı özgürlük açısından ele almaktır. Bu açıdan mülkiyet, istemenin gerçekleşmesinin ilk adımı olarak, özgürlüğün ilk varoluşudur; bundan dolayı da kendisi için özsel bir amaçtır. Çünkü isteme, kişisel ve belirli bir şeyin istemesi olarak, mülkiyetle nesnel hale gelir. Buna da, Hegel, "özel mülkiyet" adını verir.²⁸

"Mülkiyet edinme"nin üç farklı görünümü vardır, Hegel'e göre: a) zaptetme, b) şeyi kullanma c) mülkiyeti yabancılaştırma.

Doğrudan doğruya fiziksel "zapt"ten meydana gelen ilk görünüm de, kendi içinde üç değişik görünüme sahiptir. İlki, duyuların bakış açısından en tam "zaptetme" olan fiziksel zapt, yani bedenimizin organlarımızın, özellikle de elin, doğrudan doğruya zaptetmesi, tutması, kavramasıdır. Ama bunun eksik yanı, bedenimizin o an dokunamadığı şeylerin mülkiyetine sahip olamamamızdır.²⁹

Mülkiyetin ilk görünümünün ikinci alt görünümü, bir şeye *biçim vermek* aracılığıyla ortaya çıkar. Bu sayede şey, bana ait olduğunu gösteren belirleyici özelliğine *bağımsız olarak varolan bir dışsallık* olarak ve ben dokunmasam da sahip olur. Bu görünümde, kişi, ken-

dindeki kavramı şeye uygulamak aracılığıyla nesnel kılar.³⁰

Üçüncü altgörünüm ise, benim istememi temsil eden, şeye istememi kattığımı gösteren, iz bırakma ya da damgalamadır. İz sayesinde şey, kendinde neyse o olarak düşünülen bir şey olmaktan kurtulmuş, birebir kişiyi ifade eden anlamlı bir imge dönüşmüştür.³¹

"Zaptetme"de istemenin *şeyle olumlu* bir ilişkisi vardır; çünkü şey, bu sayede, "**benim**" yüklemine edinir ve kendisine sahip olanla özdeş olur. *Şeyin kullanımında* ise bu ilişki olumsuzdur. Çünkü kullanım, kendisinde bir hiç olan şeyin, belirli bir istemenin tikel görünümü olan bir gereksinimin gerçek kılınması için değiştirilmesi, tahrip edilmesi ve tüketilmesidir.³²

"Şeyin kullanımı", Hegel'e göre, şeyin değerini belirleyen etkinliktir de. Kullanımdaki şey, belirli bir gereksinim için kullanılır. Bu kullanımdaki yararlılığı ya da işlevselliği, yani gereksinimi karşılayışının niceliksel değeri, aynı gereksinim için kullanılan diğer şeylerin yararlılığı ve işlevselliğiyle kıyaslandığında, onun değerini ortaya çıkarır. Yani, niteliksel belirlenimin niceliksel görünümü, bir şeyin değerini ortaya çıkarır.³³

Mülkiyetin üçüncü görünümü ise, daha önce söylenmiş olduğu gibi, "mülkiyete yabancılaşma (mülkiyeti devretme)"dir. Ama bu, yalnızca dışsal şeyler için, istemenin ürünü olan şeyler için geçerlidir; bizim özgün kişiliğimiz ve

öz-bilincimizin tümel özü için değil. Bunlar yabancılaşılabilir ya da devredilebilir haklar değildir.

Mülkiyetimizde olanlara yabancılaşılabilir, onları başkalarına devredilebilirme hakkı, bizi başka kişilerle ilişki içine sokan noktadır. Bu ilişkiyi ortaya çıkaran nokta, aslında, Hegel için, özgürlüğün varoluş kazanacağı hakiki zemindir de.

Biraz açmak gerekirse, hernekadar mülkiyetten söz ettiğimiz kısımlarda, mülkiyetin, kişinin isteklerini gerçekleştirebilir olması dolayısıyla, özgürlüğü ortaya çıkaran ilk adım olduğu söyleniyorsa da, Hegel bunu yeterli görmemektedir. Çünkü "şey", bilinç sahibi bir varlık olmadığı için, bir bilincin, Hegel'e göre, en temel gereksinimi olan "tanınma"yı, "hak sahibi bir varlık olduğun"un kabulünü kendisine sağlayacak bir varlık değildir. Bir kişi, belirli bir şeyin kendi mülkiyetinde olduğunu iddia etse de, başka bilinciler bunu kabul etmediği -ya da, kendisini hak sahibi bir varlık olarak tanımadığı- takdirde, o şeyi mülkiyetine almakta ve isteklerini gerçekleştirmekte -yani, özgürlüğünü gerçekleştirmekte- ona engel olabilir. Bundan dolayı, bir kişinin "bu benimdir!" demesi yeterli değildir, Hegel'e göre; başkalarının da bu onundur demesi gerekir.³⁴

Mülkiyete yalnızca şey ve kendi öznel istemem aracılığıyla değil, başka bir isteme aracılığıyla, böylelikle de ortak bir istemenin bağlamı içerisinde sahip

(25) G.W.F. Hegel, *Elements of the Philosophy of Right*, pr. 44.

(26) a.g.e., pr. 45.

(27) a.g.e., pr. 57.

(28) a.g.e., pr. 45-46.

(29) a.g.e., pr. 54-55.

(30) a.g.e., pr. 56.

(31) a.g.e., pr. 58.

(32) a.g.e., pr. 59.

(33) a.g.e., pr. 63.

(34) a.g.e., pr. 71; G.W.F. Hegel, *Encyclopedia of the Philosophical Sciences in Outline and Critical Writings*, pr. 405.

olduğum bu bağlam, sözleşme alanını oluşturur.³⁵

Sözleşme, mülkiyete sahip olabilmenin güvencesidir. Bunun yanında hibe, değiş tokuş, ticaret vb. gibi etkinlikler de -ki kişi ancak bunlar aracılığıyla gereksinim duyduğu, ama tek başına kendisinin üretmeye gücünün yetmediği şeyleri edinir- ancak sözleşmeyle yapılabilir. Bu bakımdan, sözleşmenin ortaya çıkmasına neden olan da, gereksinimler, yani bunların ifadesi olan istemdir.³⁶

Sözleşmeyle birlikte, farklı istemler aynı şey konusunda farklı isteklere sahip olmaktan vaz geçip aralarındaki ayrılığı ortadan kaldırırlar. Ama sözleşmeyi, kendisine benzeyen ve çoğu zaman kendisiyle karıştırılan "söz verme"den ayırmak gerekir. Hegel'e göre, "bir söz" ile "sözleşme" arasındaki fark şudur: bir sözde, neye niyet edersek edelim -vermeyce, yapmaya, gerçekleştirmeye-, bunu gelecekteki bir şey olarak dile getiririz; bundan dolayı da hala yalnızca istemimizin öznel bir belirlenimi söz konusudur ve eninde sonunda vaz geçebiliriz. Ama bir sözleşmedeki taahhüt, zaten istememin kararının var olmuş halidir: örneğin, bundan dolayı şeyin kendi mülkiyetim olmasından vaz geçmiş, başkasına devretmiş ve devrettiğimin başkasının malı olduğunu kabul etmişimdir. Sözleşme, kendisinin ortaya çıkmasıyla, taahhüt ettiği şeyin gerçekleştirildiğini de kabul eder.³⁷

Söze kıyasla daha tam bir alan olmasına karşın, sözleşme, Hegel'e göre, a) keyfi istemenin ürünüdür; b) sözleşme aracılığıyla varoluş kazanan özde iste-me, yalnızca sözleşme yapan tarafların ortaya koyduğu, yani herkes için geçerli -tümel- olmayan, yalnızca bir topluluğa ait olup onlar tarafından kabul edilen (bundan dolayı da, başka topluluklar tarafından tanınmayabilecek olan) bir istemdir; c) sözleşmenin nesnesi, dışsal tekil bir nesnedir, çünkü salt keyfi olan istemelerin devredebileceği yalnızca bunlardır.³⁸

Bütün bu nedenlerden dolayı, Hegel'e göre, bir şeyin mülkiyetini edinmek için ne bir kişinin bir nesne için "Bu benimdir!" demesi ne de bu kişinin sözleşme aracılığıyla uzlaştığı kişilerin "Bu senindir!" demesi yeterlidir. Bu iki adım da, mülkiyetin meşru ve yasal zeminini sağlamaz. Bunlardan da öte, bütün öznelliklerin ve bireyselliklerin üstünde yer alan, onlara egemen olan, kendi istemelerine karşı çıkıldığı takdirde bunu elindeki güçle cezalandırabilecek tümel bir istemenin, yani her türlü yasal ve meşru sahiplenmelerin dayanağı olan devletin, bu nesne için "Bu onundur!" demesi gerekir. Bundan önceki her adım, ancak 'sahiplenme' adını alabilir. Bir sahiplenmeyi "mülkiyet" kılacak olansa, devletin, yani bütün istemeleri temsil etme işlevini yerine getiren genel istemenin, onu belirli bir kişinin mülkiyeti olarak tanınmasıdır.

Hegel'in Politika Felsefesinde Devlet – Birey İlişkisi ve Hakiki Bir Birey Olma Yolunda Hukukun İşlevi

Bariş MUTLU*

Bu tartışmaya odaklanmamızın nedeni felsefesini açıkça "özgürlük felsefesi" olarak tanımlayan Hegel felsefesinin -özellikle birey/devlet ilişkisi bağlamında-halen üzerinde durmamızı gerektirecek denli önemli tartışmalara kapı açmış olmasıdır. Bu tartışmalar Hegel'in otoriter, totaliter, komüniter-yan bir felsefe inşa ettiğini savunanlara kadar; bununla birlikte çok farklı bir güzergahta, Hegel'i olumlu ve olumsuz anlamda liberal olarak değerlendirilenlere kadar varır. Örneğin totaliter değerlendirmesinin en ısrarlı ve popüler savunucusu olan, fakat bu savunuda birçok hatası olduğu düşünülen, Popper¹, Hegel felsefesini baştan sona Prusya İmparatorluğu'nun olumlanması altında, devletin yüceltilip bireyin basıldığı, hatta bireyin yok sayıldığı bir çizgide okur.² Diğer taraftan Hegel'i olumsuz anlamda liberal olarak değerlendiren en bildik isim olan K.Marx ise örneğin *Hukuk Felsefesinin*

Prensipileri'nde (Ana Hatları'nda) ele alınan görüşleri, burjuva ile mutlakiyetçi görüşlerin bir birleşmesini amaç edinmiş bir yapıt olarak ele alır ve kritik eder.³

Hegel'in, *Hukuk Felsefesinin Prensipileri'nde* modern ahlâkî yaşamı en iyi şekilde felsefi olarak yeniden yapılandırma girişimine⁴ dair bu farklı okumalar içerisinde benim eğilimim ise Hegel'in liberal karşıtı totaliter olmayan bir felsefeyi amaç edinmiş olmasıdır. Çünkü Hegel 'faydacı temelli' olmadığı anlamda liberal karşıtıdır; eylem merkezli bir ahlâk anlayışını savunması anlamında totaliter değildir.⁵ Hegel'in eylem merkezli bir ahlâk anlayışını savunmasını hukuk felsefesinin birbirleriyle ilişkili anahtar kavramları olan; yasa, ahlâk ve devlete baktığımızda, bireyin kendi gizil güçlerini, potansiyellerini, 'eylemiyle' ahlâkî yaşamın üç momenti olan aileden,

(*Yüzüncü Yıl Üniversitesi Felsefe Bölümü Araştırma Görevlisi.

(1) Bknz., Walter Kaufmann, "Hegel Miti ve Yöntemi", *Hegel Üzerine Yorumlar 1* içinde, Notlandırmalarla Çev.: Aziz Yardımlı, İdea yay., İstanbul, 1997

(2) Bknz.: Karl R.Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları 2: Hegel- Marx*, çev: Harun Rızatepe, İstanbul, 2003

(3) Bknz.:Karl Marx, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*, Çev.: Kenan Somer, Sol Yay., Ankara, 1997, Bu yapıt içerisinde ek olarak dahil edilmiş olan Auguste Corne'un "Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi" Marx'ın Hegel'i nasıl değerlendirdiğine dair önemlidir.

(4) Z.A.Pelcynski, "The Significance of Hegel's of The State and Civil Society", *G.W.F.Hegel: Critical Assessments*, ed.:R.Stern, Routledge, New York&London, 1993 içinde, syf.7

(5) Bu formülasyona dair iki makaleye bknz.: Biri Işıl Bayar Bravo'nun "Hegel ve Liberalizm", Süleyman Demirel Üniversitesi FLSF-2 içinde, diğeri ise Güçlü Ateşoğlu'nun "Hegel'in Devlet ve Eylem Felsefesi Üzerine", Mehmet Küçük'e içinde, Doğu-Batı yay., 2003, İstanbul

(35) G.W.F. Hegel, *Elements of the Philosophy of Right*, pr. 71.

(36) a.g.e., pr. 71; G.W.F. Hegel, *Encyclopedia of the Philosophical Sciences in Outline and Critical Writings*, pr. 409.

(37) a.g.e., pr. 79.

(38) a.g.e., pr. 75.